

ВІД РУКОПISУ ДО ЦИФРОВОГО АРХІВУ: ДОКУМЕНТОЗНАВЧІ ОСНОВИ БІБЛІОТЕЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

Бойчук Неля

м. Київ

Розвиток бібліотечної справи в Україні позначений активним процесом цифрової трансформації, що охоплює всі рівні організації, збереження та репрезентації документної спадщини. Особливої актуальності у цьому контексті набуває бібліотечне краєзнавство, яке не лише акумулює знання про історико-культурні особливості регіонів, а й формує підґрунтя для осмислення локальної ідентичності українського суспільства. Від традиційних рукописних джерел до сучасних електронних архівів – шлях розвитку краєзнавчої документної культури відображає еволюцію уявлень про документ як носій соціальної пам'яті, засіб комунікації та джерело історичного пізнання.

Соціум ХХІ ст., його функціонування і розвиток, характеризується активними процесами цифровізації, децентралізації культурних практик та зростанням інтересу до локальної історії, а отже бібліотечне краєзнавство виступає не лише традиційним напрямом інформаційно-просвітницької діяльності, а й важливим інструментом збереження історико-культурної спадщини регіонів України. Водночас його розвиток неможливий без наукового осмислення документознавчих основ – теоретико-методологічних засад, що визначають закономірності формування, збереження, описання та репрезентації краєзнавчих документів.

Документознавчий підхід до осмислення бібліотечного краєзнавства дозволяє розглядати документ не лише як інформаційний ресурс, а як складний культурно-комунікаційний феномен, що поєднує матеріальну, змістову та соціальну складові. Саме завдяки застосуванню методології документознавства, на нашу думку, бібліотеки отримують можливість упорядковувати, інтерпретувати та зберігати краєзнавчі матеріали в єдиному інформаційному просторі, створюючи системи знань про локальні спільноти, події та персоналії [1]. Бібліотеки виступають активними учасниками процесу відтворення культурної пам'яті. Оцифрування рукописних і друкованих джерел, формування електронних репозитаріїв, створення інтерактивних карт і віртуальних колекцій сприяють підвищенню доступності краєзнавчих ресурсів і забезпечують їх інтеграцію у національний та світовий інформаційний простір. Тому, бібліотечне краєзнавство постає не лише напрямом науково-дослідної діяльності, а й важливим чинником захисту історико-культурної спадщини України, що поєднує минуле, сучасне й майбутнє в єдиному документному континуумі.

Метою представленої роботи є спроба наукового обґрунтування документознавчих основ бібліотечного краєзнавства у контексті переходу від традиційних форм збереження рукописної спадщини до цифрових архівів як інтегративного середовища фіксації, систематизації та репрезентації краєзнавчих знань. Для досягнення окресленої мети передбачено виконання таких завдань: обґрунтувати документознавчі основи бібліотечного краєзнавства як наукової платформи для системного збереження, опису та репрезентації регіональної документної спадщини та визначити перспективи інтеграції документознавчих підходів і цифрових технологій у сучасну бібліотечну практику як умову розвитку документно-комунікаційного простору та формування нової моделі краєзнавчої діяльності.

Представлена тема поєднує дві ключові площини – документознавчу й краєзнавчу, які взаємодіють у процесі створення та управління знаннями про локальні спільноти. Документознавство забезпечує методологічний інструментарій для ідентифікації, систематизації й класифікації документів, тоді як бібліотечне краєзнавство формує соціально-культурний контекст їхнього використання. Саме тому аналіз еволюції – від рукописних пам'яток до цифрових архівів – дозволяє виявити закономірності зміни інформаційних форматів, засобів комунікації та технологій збереження культурної пам'яті.

Актуальність дослідження також зумовлена глобальними тенденціями у сфері відкритого доступу до знань, цифрового гуманітаризму та розвитку електронної культурної спадщини. У сучасних умовах бібліотеки стають науковими центрами, які здійснюють оцифрування, каталогізацію, контентну аналітику, індексацію та репрезентацію краєзнавчих матеріалів у національних і міжнародних базах даних. Окреслені процеси потребують чітких документознавчих підходів, що забезпечують достовірність, автентичність та наукову цінність цифрових копій і метаданих.

Особливої ваги наше дослідження набуває в умовах російсько-української війни, коли постає питання збереження документної пам'яті про зруйновані культурні об'єкти, переселені спільноти та втрачений матеріальний спадок. Саме бібліотеки та архіви, спираючись на документознавчі принципи, можуть забезпечити фіксацію й довготривале зберігання таких свідчень у цифровій формі. Відтак, бібліотечне краєзнавство трансформується у сферу національної безпеки культури, покликану захищати нематеріальні цінності народу через документ.

Не менш важливим аспектом є освітній і науково-методичний вимір теми. Формування професійних компетентностей документознавців, бібліотекарів і фахівців інформаційної сфери має спиратися на інтеграцію традиційних знань про документ із сучасними цифровими технологіями – метаданими, системами керування контентом, штучним інтелектом у сфері архівної аналітики. Представлений міждисциплінарний підхід сприяє виробленню нової

наукової парадигми – документознавчо-краєзнавчої синергії, що дозволяє осмислити локальні знання як складову глобальної культурної спадщини. Констатуємо, що актуальність означеної проблеми зумовлена потребою переосмислення ролі бібліотек у збереженні та відтворенні історико-культурної пам'яті України в умовах цифрової доби, необхідністю формування теоретичних засад управління краєзнавчими документами та потребою інтеграції документознавчих підходів у сучасну бібліотечну практику.

Загальновідомо, що розвиток бібліотечного краєзнавства в Україні має глибокі історичні корені, що сягають другої половини XIX ст., коли бібліотеки почали накопичувати й систематизувати матеріали з історії, культури та побуту місцевих спільнот. Водночас, у сучасних умовах це набуває нового змісту – краєзнавчі документи розглядаються не лише як джерела регіональної інформації, а як елементи національної документної пам'яті, що потребують спеціалізованого обліку, описання, збереження й наукової інтерпретації.

Документознавчі принципи – автентичність, достовірність, структурна єдність, контекстуальність і довготривалість – формують методологічне підґрунтя організації краєзнавчих колекцій у бібліотеках та забезпечують можливість системного відображення регіональної історії, культурних традицій, соціальних процесів і персоналій. Їх застосування у бібліотечній практиці сприяє створенню структурованих баз даних, аналітичних показників, бібліографічних оглядів і електронних каталогів, які є основою для наукових досліджень і популяризації регіональної спадщини.

Перехід до цифрового архівування зумовив переосмислення ролі бібліотек у культурно-інформаційному просторі. Відтепер бібліотеки стають медіаторами між традиційною та електронною формами збереження документів, забезпечуючи їхню конверсію у формат відкритого доступу. Використання технологій оцифрування, розпізнавання тексту (OCR), цифрових ідентифікаторів (DOI, URN, Handle) дозволяє не лише відтворювати автентичний вигляд документів, а й інтегрувати їх у світові інформаційні системи. Окремої уваги заслуговує питання семантичної інтерпретації краєзнавчих ресурсів, яке забезпечує можливість пошуку, аналітики та порівняння даних у межах міжрегіональних і міждисциплінарних проєктів. Застосування онтологічних моделей та елементів штучного інтелекту в аналізі краєзнавчих колекцій відкриває нові перспективи для наукових досліджень і візуалізації історичних процесів.

Сучасна бібліотека дедалі частіше постає як цифровий культурний центр, що не лише зберігає документи, а й формує інтерактивний простір локальної ідентичності. Віртуальні виставки, мультимедійні карти, цифрові реконструкції історичних подій сприяють популяризації краєзнавчої спадщини серед молоді, науковців і представників громад. Тож бібліотечне краєзнавство виконує не лише інформативну, а й комунікаційно-культурну

функцію – воно поєднує минуле, сучасне й майбутнє, формуючи у свідомості суспільства цілісний образ регіональної історії.

Таким чином, одним із ключових завдань сучасного бібліотечного краєзнавства є упорядкування й систематизація документів різного походження – від архівних джерел і періодики до цифрових публікацій і електронних баз даних. Документознавчі принципи – автентичність, повнота, структурованість, контекстуальність – забезпечують наукову достовірність та збереження інформаційної цілісності краєзнавчих матеріалів. У межах бібліотечних інформаційних систем документ розглядається як одиниця знань, що підлягає не лише опису, а й аналітичній обробці. Застосування уніфікованих форматів метаданих (MARC, Dublin Core, MODS) дозволяє інтегрувати краєзнавчі колекції в національні репозитарії та міжнародні наукові бази. Водночас формування цифрових каталогів і тематичних показників із краєзнавства потребує міждисциплінарної взаємодії бібліотекарів, документознавців, архівістів і фахівців з інформаційних технологій.

Особливо важливою є проблема ідентифікації краєзнавчих документів – рукописів, фотоматеріалів, аудіовізуальних свідчень, що часто існують у єдиному екземплярі. Документознавчий аналіз дозволяє визначати походження, авторство, час створення та культурну цінність матеріалів, перетворюючи бібліотеку на центр експертизи й верифікації джерел регіональної історії. Переосмислення ролі бібліотек у збереженні локальної культурної спадщини зумовлює впровадження цифрових технологій, що розширюють можливості доступу до краєзнавчих ресурсів. Створення електронних архівів, віртуальних виставок і мультимедійних проєктів сприяє не лише збереженню унікальних джерел, а й формуванню нових форм їх популяризації.

Використання цифрових репозитаріїв дозволяє бібліотекам реалізовувати концепцію відкритого доступу до знань, а оцифрування рукописних і рідкісних документів – убезпечує їх від фізичного зношення. У цьому контексті важливою є методологія документознавства, яка забезпечує науково обґрунтоване описання та збереження автентичності цифрових копій. Цифрові платформи створюють умови для поєднання минулого, сучасного й майбутнього у єдиному інформаційному середовищі, де локальна історія стає частиною глобальної культурної пам'яті. Таким чином, бібліотечне краєзнавство трансформується у динамічний простір документних комунікацій, що інтегрує історичну спадщину, наукові дослідження та громадську участь.

Перехід від рукопису до цифрового архіву символізує не лише технологічну, а й концептуальну трансформацію бібліотечного краєзнавства. Документознавчі основи дозволяють осмислити цю трансформацію як процес формування нової моделі збереження та репрезентації регіональної спадщини – моделі, у центрі якої стоїть документ як носій

культурної пам'яті. Завдяки інтеграції документознавчих підходів і цифрових технологій бібліотеки України стають активними учасниками процесів захисту історико-культурної спадщини, сприяючи не лише її збереженню, а й актуалізації у сучасному культурному просторі. А отже, процес передбачає формування нового типу комунікаційної взаємодії між документом, користувачем та інформаційним середовищем, де документ набуває багатовимірності – від матеріального артефакту до динамічного цифрового ресурсу.

Водночас змінюється й роль бібліотекаря, який із посередника між читачем і текстом перетворюється на фахівця з управління документними потоками, аналітика інформаційного контенту та куратора цифрової пам'яті регіону. Поступова диджиталізація фондів, розробка електронних каталогів і створення відкритих репозитаріїв формують передумови для становлення національної інфраструктури цифрової культурної спадщини. Відтак, документознавство постає не лише теоретичною основою, а й практичним інструментом стандартизації, автентифікації та наукового опису цифрових документів.

Особливої ваги набуває питання збереження оригінального змісту та контексту документів у процесі їхньої цифрової трансформації, що потребує розроблення уніфікованих принципів метаданих, форматів та систем цифрової ідентифікації. Краєзнавчі колекції, представлені у цифрових архівах, стають важливими джерелами реконструкції локальної історії, підтримують академічні дослідження та ініціюють нові форми культурного діалогу між регіонами. У підсумку бібліотечне краєзнавство трансформується у відкриту комунікативну платформу, здатну забезпечити сталий розвиток культурної пам'яті та її інтеграцію в національний і світовий інформаційний простір.

Дослідження документознавчих основ бібліотечного краєзнавства надає змогу розглядати бібліотеку як центр управління документною спадщиною, що функціонує на перетині історії, культури, інформаційних технологій і соціальної комунікації. А перехід від рукопису до цифрового архіву – це не лише технологічний процес, а й глибока концептуальна зміна, що трансформує уявлення про документ, знання та пам'ять. Інтеграція документознавчих підходів у бібліотечну практику є необхідною умовою збереження й репрезентації історико-культурної спадщини України в умовах глобальних викликів, зокрема – цифрової епохи та війни. Саме через документ і бібліотеку забезпечується зв'язок між поколіннями, відновлюється культурна тяглість і зберігається національна ідентичність.

Перелік джерел:

1. Добровольська В. Інформаційно-документаційне забезпечення розвитку соціокомунікаційного простору культури в Україні : монографія Київ : НАКККиМ. 2020. 352 с.